

'אלו דברים אסורים למכור' – ... אבל בדורות האלו שאין דרכן להקריב הני דמתניתין – מותר למוכרה להם ואין בכך כלום, חוץ מן הלבונה שעדיין דרכון של כומריין ללוקחה לקטורת וזה בכל עת, ואפילו למכור לו כל ימות השנה [אסור] (לשון הרשב"א). וכיו"ב כתבו התוס' (יד: ד"ה חצב) בשם הר' ברוך, שאסור למכור לכומרים לבונה וכלים של עכו"ם וספרים הראויים לתיפלה וכיו"ב. ולרופא – מותר למכור לבונה (ירושלמי, הובא בראשונים).

'ובזמן שהוא בפני עצמו – קוטע את אצבעו ומוכרו לו' – מכאן יש שכתבו להוכיח שלצורך ריוח ממוני, אין לחוש ל'צער בעלי חיים'. [ואולם יש להמנע מצער גדול ומתמשך, כגון מריטת נוצות האווזים, וכמו שכתב הרמ"א, שיש בדבר משום אכזריות] (עפ"י שו"ת שבות יעקב ח"ג עא; שו"ת רב פעלים ח"א יו"ד א. וע"ש בשבות יעקב בח"ב קי, שאסר לצער באופן שאינו מקובל אצל בני אדם, ואפילו לצורך ריוח ממוני). בדין זה, צער בעלי חיים במקום צורך לאדם (ע' בפנים על המשנה בע"ב), הוסיף הג"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א:

כתב הרמ"א (באה"ע ה, יד) שכל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים, אין בזה משום איסור צער בעלי חיים. ונראה שהדבר שנוי במחלוקת הראשונים (בב"מ ספ"ב. ע"ש בנמו"י) שדנו על התר זקן ואינו לפי כבודו, להמנע מפריקת הבהמה. אם משום עשה דכבוד התורה שדוחה לאיסור צע"ב"ח (רמב"ן), אם משום שהותר לצורך האדם (ר"ן, וכדברי הרמ"א).

ונראה שמדברי התוס' (בע"א ד"ה אמר) מבואר ששיטתם כהרמב"ן, מכך שהוצרכו לתת טעם שהתירו לצער בע"ח בעקירת הבהמה שקנה ישראל בשוק של עכו"ם, שחכמים עקרו דבר מהתורה במקום שיש קצת טעם. ולשיטת הר"ן והרמ"א מדוע הוצרכו לכל זה, והלא צורך מצוה של האדם לא גרע מצורך ממוני, ואם בצורך ממוני לאדם אין איסור דצעב"ח, כ"ש במקום צורך מצוה. וכן משמע בתוס' לעיל (יא. ד"ה עוקרין) שכתבו טעם למה מותר לעקור סוס המלך, משום שכבודו הוא כבוד כל ישראל ואתו כבוד דרבים ודחי לצער בע"ח.

ואין להקשות מכך שהתירו כמה איסורי שבות משום צע"ב"ח, כחליבה ע"ג קרקע ועוד, ומדוע לא אסרו הדבר ושוב יאה זה צורך האדם לקיים דין איסור שבות – כי שם הטעם שחכמים מעיקרא לא אסרו ולא העמידו דבריהם במקום צע"ב"ח, כיון שהוא אסור מן התורה.

(ע' גם בתשובת נודע ביהודה (תנינא יו"ד י) שהוכיח מהתוס' בדף יא שאף לצורך אסור. והראה שהתוס' נחלקו בזה בכמה מקומות. והביא מתשובת מהרא"י להתיר. ולולא דברי הגאונים לכאורה היה נראה שהתוס' דנו מצד הסברה הנוכרת לענין התר איסורי שבות משום צע"ב"ח, שהחכמים בבואם לתקן עיקור נמצא שעוקרים דבר מן התורה, הגם שלאחר שחכמים תקנו, אין על האדם איסור צע"ב"ח כלל דחשיב צורך גמור, אבל הוקשה לתוס' למה יתקנו כן חכמים מלכתחילה).

דף יד

'אלפני דלפני לא מפקדינן' – יש אומרים (עתוס' להלן טו: ד"ה לעכו"ם) דוקא בנכרי, לפי שאינו מצווה בלאו ד'לפני עור לא תתן מכשול', לכן רשאים ליתן לו כדי שימכור לאחר, אבל בישראל – אסור, שהרי מכשילו בלאו זה ד'לפני עור לא תתן מכשול', והרי כאן 'לפני' ממש לא 'לפני דלפני'. ויש אומרים עוד, דוקא כאן שגרם התקלה לנכרי, אין מצווים על 'לפני דלפני', אבל אם מוכר לנכרי שימכור לישראל – חוששים אף ב'לפני דלפני' (הרא"ש. והט"ז יו"ד קיא, ג הביאו).

ובספר מנחת חינוך (ב'קומץ מנחה) תמה מנין לומר כן, הלא סתם הגמרא שאין מוזהרים אלפני דלפני. בבאור הענין כתב הגר"ש פישר שליט"א (בספרו בית ישי י), על פי מה שכתב (וכע"ז כתבו הגאון מפוניבו וכן הגר"ע בשו"ת אחיעזר, וכי"ב בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א ג. וע"ע במובא לעיל ו מהגר"א נבנצל שליט"א ובקדושין לב.), ששני דינים יש באיסור זה: א. איסור גרם תקלה, וענינו בין אדם לחברו. ב. איסור כלפי שמים, שגורם שתיעשה עבירה בעולם. והנה, כלפי נכרי אמנם מבואר בגמרא ששייך איסור זה, אך יש לומר שדוקא הענין של 'בין אדם למקום', שכשם שמצווה הישראל שלא לעבוד ע"ז, כמו כן מצווה שלא יגרום לגוי לעבוד ע"ז, אבל ענין גרימת התקלה, י"ל שלא נאמר אלא בישראל [וכ"כ בקוב"ש פסחים כב.]. ומעתה דברי הרא"ש ברורים; רק במכשיל גוי אין לחוש בגרם רחוק, כי באופן זה אין להחשיב זאת אבירה דעבירה, ואולם האיסור שמצד גרמא בניזקין קיים גם בגרם ד'לפני דלפני', הלכך כל שתיגרם תקלה לישראל – אסור.

א. צריך עיון מנין למעט עכו"ם בהנחת תקלה לפניו, והלא אין כתיב שם 'בני ישראל' או 'אחיך', ולכאורה המניח מכשול-כפשוטו לפני גוי, עובר בלאו זה. [אמנם במג"ח נסתפק בכלל האם בנתינת מכשול פסי יש איסור דאורייתא, אבל כמה אחרונים כתבו שודאי אין המקרא יוצא מידי פשוטו. וכן נקט בפשטות באג"מ יו"ד ג.]. והגם שמשמע מדיוק הלשון בספר החינוך (רלב) שנתנית עצה שאינה הוגנת נאסרה בבני ישראל בלבד (וכבר תמה שם המג"ח על מקורו. ובאג"מ יו"ד ג) הראה מקור מהמעשים שבב"ק קיג בטעות גוי, שהיו ע"י עצה רעה. ונקט שם כדבר פשוט שאין איסור בב"ג, ולא הזכיר את דברי החינוך, מ"מ במכשול מציאותי מנלן להוציא עכו"ם, הלא מקרא מלא הוא. וע"ש במג"ח במה שהביא ממהרש"ל ומשור"ת חכם צבי. ובחזו"א (יו"ד סב, ז) שאל בפשיטות מנלן שנאמר לאו זה בב"ג, ובאר לפי שענין האיסור הוא משום גרימת עבירה בעולם, הלכך אין חילוק בין ישראל לנכרי, וכ"כ באג"מ שם. וצ"ע, שלכאורה נראה שצריך קרא למעט ולא לרבות, וכדין גזל הגוי דנקטינן לאסור מדאורייתא. [וכן יש אומרים שלא ד'לא תרצח' וכן 'לא תגנוב' דנפשות, נאמר כלפי ב"ג, אף כי ממועט מחיוב מיתה. ואכ"מ].

ואפשר היות וגם להם אין איסור ד'לפני עור', אין אנו מצווים באיסור זה כלפיהם. אך לכאורה מכשול גשמי מצווים אף הם מלהעמיד לאחרים, דבכלל דינים הם וההנהגה המדינית. וא"כ אפשר שגם במכשול כזה אף אנו מוזהרים כלפיהם. לא כן נתינת עצה שאינה הוגנת.

עוד י"ל שנקטו בפשיטות שהלאו נאמר רק כלפי ישראל, שדבר הלמד מענינו הוא, שרוב הפרשה מדברת באזהרות וציווים ל'בני עמך' ו'רעך'. ולפי"ז יש לעיין במי שאינו 'רעך' בתורה ובמצוות.

ואולי יש לפרש כוונת הרא"ש באופן אחר; אמנם 'לפני דלפני' ממועט מאיסור ד'לפני עור', אבל בישראל הלא חייב גם מדין ערבות שלא יחטא חברו ואף מצווה להפרישו, ולא משום עצם מעשה נתינת המכשול, אלא שערב לחברו שלא יחטא. וכיון שכן, גם ב'לפני דלפני' מחויב למונעו כי סוף סוף הוא גורם עוון לחברו, ולא גרע מכל שיש לו למחות בחברו ואינו מוחה שעובר באיסור דאורייתא, הרי שאף במניעה עובר, כ"ש במעשה דגרמא ואפילו רחוק.

ב. לפי הסברא הנ"ל שבישראל חוששים גם בגרם רחוק, משא"כ בנכרים, יש לישוב מה שפירש"י להלן (טו: ד"ה שלשלאות) במה שאמרו אין מוכרים כלי זיין לנכרים, שמא יזיקו בהם ישראל. ומדוע לא פירש באופן פשוט יותר, משום שמכשילים בשפיכות דמים שלא כדין (כן העיר באמת ליעקב שם). אך לפי ששנינו באותה ברייתא 'אחד כותי' שאינו חשוד בשפ"ד אלא משום שעלול למכור לנכרי (כמו שאמרו שם), הרי אין זה אלא 'לפני דלפני', הלכך חוששים רק בגלל גרם נזק לישראל. ובלאו הכי יש לפרש שהאיסור שם אפילו לשלטונות הדנים בדיניהם, שלבן נח דיניהם דין ואעפ"כ אסור לפי שפוגעים בישראל.

יש שכתבו שלשיטת הרמב"ם (שהשמיט הלכה זו), להלכה מוזהרים אף ב'לפני דלפני' – ע' בספר מעשה רוקח ע"ז ט ובשו"ת בית זבול ח"ב ט, ב.

– דוקא באופן זה שכשמוכר לתגר הרי לא הזמין את ההקרבה רק הזמין את מכירת התגר, אבל כשנותן

לשליח שימכור הוא לגוי, הרי זה כמושיט לו עצמו, שהשליח מעשה קוף בעלמא עושה, ואסור הדבר. [וזה דלא כמו שכתב בפתחי תשובה (יו"ד קנא, א) שנתנית שוחד לגוי על ידי שליח, הרי זה כ'לפני דלפני']. ועוד נראה, שאפילו להלוות לבן נח כדי ליתן שוחד לשופטו [כשהבעל-דין הוא בן נח] – אסור משום 'לפני עור', שהרי הזמין את קבלת השוחד. ואף בלאו הכי, לפי מה שכתבו כמה פוסקים (ע' בהגר"א קלט, לב – בדעת התוס') שאם יודעים בודאות שימכור לעכו"ם, אסור למכור לו – אין שייך כלל להתיר ע"י שליח משום 'לפני דלפני' (עפ"י חזון איש יו"ד סב, יד). ע"ע תרומת הדשן רצט, אודות המוכר תרנגולים לגוי שימסרם לשלוחו ולעבדו לסרסם.

תניא נמי הכי, אמר ר' יהודה: אימתי, בזמן שאמר תרנגול זה לבן, אבל אם אמר זה וזה – מותר – אף על פי שכתבנו ר' יהודה 'אימתי', לא בא לחלוק אלא לפרש, כאן שרואים ממשנתנו שרבי יהודה נחלק על חכמים, ודאי אין כוונתו ב'אימתי' להתייחס לדברי חכמים אלא פירוש שיטתו הוא, שכך אמר להם ר' יהודה לחכמים: אימתי הוא אסור כדבריכם [אפילו לבן בין שחורים] – בזמן שאמר תרנגול לבן, אבל אמר 'זה וזה' – מותר, ולא כדבריכם שאתם אוסרים בכל אופן (תורי"ד).

א. יש אומרים שבברייתות לא נאמר הכלל ד'אימתי' דרבי יהודה לפרש (ע' בתוס' שבועות מח. ובראשונים שם, ובמצוין ביוסף דעת ב"ב קלב:).

ב. במהדורא תניא פרש הרי"ד [דלא כרש"י] שכוונת ר' יהודה 'מותר למכור לו תרנגול לבן בין התרנגולין' – כשנמצא בין שאר תרנגולים, מותר למכור לו אותו לבדו, אם אמר מעיקרא לבן שחור ואדום. וזו כוונת הברייתא 'אמר זה וזה מותר' – למכור אפילו את הלבן לבדו.

ולפי זה לתנא קמא יש חילוק בין 'תרנגול למי' שמותר למכור לו לבן – כדברי ר' יונה, ובין 'תרנגול לבן שחור ואדום' – שאסור. ויתכן שהטעם לאסור בזה, כי רוצה כמה תרנגולים, אחד לבן לע"ז, ועוד בנוסף לשאר צרכים. משא"כ כשמכרין 'תרנגול למי' – אינו חפץ אלא באחד, ומכך שאינו מקפיד על לבן – סימן שאינו לוקחו לעבודת כוכבים. או גם י"ל ש"ל שלת"ק אסור גם ב'תרנגול למי', ור' יונה פסק כר' יהודה, וזה דוחק.

(ע"ב) 'דקל טב הוא דלא מזבנינן, הא דקל ביש מזבנינן, והתנן אין מוכרין להם במחור לקרקע? אמר ליה: מאי דקל טב – פירות דקל טב' – לכאורה יכול היה להעמיד כגון שנתן לו העכו"ם קרקע אחרת תמורת קרקע זו. מכך שלא העמיד כן ונדחק לפרש שהכוונה לפירות, יש שכתבו להוכיח שאיסור 'לא תחנם' אמור גם בהחלפת קרקעות.

ויש דוחים הראיה, שמלשון 'אסור למכור' אין במשמע שמדובר על החלפה, כי אז היה לו לומר 'להחליף'. וכבר דנו אם 'מכירה' סתם יכולה להתפרש כהחלפה (ע' בזה בשו"ת דובב מישרים ח"ג א). וכן מבואר מכאן שאין חילוק באיסור זה בין יש לעכו"ם כבר קרקע בארץ או אין לו, אלא בכל שטח נוסף שנותן לו – עובר ב'לא תעשה'. ואפילו במכירת דקל אחד (עפ"י חזון איש יו"ד סה, א). וע"ע בספר מנחת שלמה (סו"י מ) בדיונו על עציץ נקוב, מדוע לא העמידו בנטיעה בעציץ.

'למימרא דאיסורא ליכא... ורמינהי אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עכו"ם מפני שחשודין על הרביעה' – הרי שסתם עכו"ם חשודים על כך, עד שיודע לך שאינם חשודים, כגון בזמן הזה (ריטב"א). בתוס' להלן (כב. ד"ה אין) דנו על מה סומכים כיום לייחד בהמותינו עמהם. ולא כתבו משום שעתה אינם חשודים. אך אין ראיה שחולקים על הריטב"א אם חשודים אם לא, אלא יש לומר שסברתם היא שאפילו בטל הטעם לא בטלה התקנה. וגם שמא יש עדיין מקומות שחשודים, או שמא יחזור הדבר לקלקולו, הלכך הגזירה בעינה עומדת. לכך הוצרכו למצוא טעם אחר ליישוב המנהג, ע"ש.

ואולם הר"ן (כב. ובחזיון) כתב: 'כגון גוים שבמקומות הללו שאינן חשוין בדבר זה, אדרבה, מרחיקין הדבר הרחקה יתרה ומכין ועונשין עליה – מותר'. הרי שגזירה זו מותנית רק באם יש חשד לדבר. וכ"כ תלמידי רבנו יונה, וכן כתב המגיד משנה (איס"ב כב,ה) בשם הרשב"א. וכ"כ המאירי.

ואפשר שהתוס' חולקים וסוברים שלא בטלה הגזירה, וכנ"ל. או יתכן שסוברים שאע"פ שבאופן רשמי ובמוצהר הם מגנים ומענישים על רביעה, חשודים על כך בצנעה, שאף בומן הגמרא משמע קצת שהיו מתביישים בדבר, שהרי אמרו (כב:): שאשה יראה להזקק לבהמה, שמא ייסרך אחריה, ומשמע מרש"י שחוששת שמא עי"כ יתגלה הדבר.

*

'גמירי דעבודת כוכבים דאברהם אבינו ד' מאה פירקי הויין' –

'... ולכך תורה שבכתב היא מן השמים, מצד השי"ת, שהוא מסולק מכל רע, רק מאיר איך להיטיב. ותורה שבעל-פה מלבות בני אדם שהם בעלי יצר לב רע, ויודעים בטוב ורע ונכמו שאינא 'קנאה יש ביניכם וכו' – הם יודעים לצחצח ענין 'לא יהיה' ולברר איזה דבר הוא השתעבדות לתשוקה ורצון וזולת רצון השי"ת.

ולכך רבי עקיבא היה בן גרים, משורש רע, כדי שידע לברר ענין הרע ולנקותו. וכדרך שאינא, מסכת ע"ז של אברהם אבינו ע"ה, ארבע מאות פירקי – כי הוא טהור מטמא, כדברי רז"ל, והיה יודע פרקים הרבה מאד ב'לא יהיה' מה שאין אנו יכולים לידע כל כך...'. (מתוך אור זרוע לצדיק ו, עמ' 21. וע"ע דובר צדק עמ' 87).

דף טו

'אף במקום שאסרו לייחד מותר למכור' – ואף על פי כן, היו מקומות שנהגו בדבר איסור. וכמה טעמים ניתנו למנהג זה; הר"ן פרש שהחמירו במכירה משום הרחקה, כדי שלא יבואו להעמיד בפונדקאותיהם. והריטב"א כתב שבאותם מקומות החמירו שלא לסמוך על החזקה שעכו"ם חס על בהמתו שלא תעקר, וחששו להרבעה אף בבהמה שלו.

(וכ"מ טעם זה מדברי התוס' להלן (כב: ד"ה ורמינהי), שדנו במקום שנהגו שלא למכור, מדוע אין חוששים לקנות מהם קרבן, שמא נרבע. ולפי הטעמים האחרים – לא קשה, כי רק לענין מכירה לכתחילה נהגו איסור אטו העמדה, או כדי שלא לחלק בין דקה לגסה. וע"ש ברש"ש).

ורש"י כתב (בפסחים נג. וכ"כ הרע"ב) שהחמירו על עצמם בדקה, שמא יבואו להקל במכירת גסה. וכשם שלתנא קמא החמירו אף בעגלים ובסוסיים, בין שלמים בין שבורים, שלא חילקו חכמים בתקנתם, כך באותם מקומות החמירו על עצמם בדקה, שלא לחלק בין בהמה לבהמה.

[הש"ך (יו"ד קנא סק"ט) תמה הלא בבהמה גסה אין איסור אלא מטעם גזרה משום שאלה ונסיוני, ואם כן מה טעם יש לאסור בדקה, והלא גזרה לגזרה היא. ובשו"ת פרי יצחק (ח"א כד) כתב שכיון שאינו אלא מנהג חומרא ולא איסור, מה בכך שהחמירו על עצמם בכעין גזרה לגזרה. ועיין שם עוד (בסי' כה) משא ומתן בבאור המשך הסוגיא].

לכאורה יש מקום לטעם נוסף; כשם שאמרו להלן שאסור למכור בהמה גסה לכותי ולישראל החשוד למכור לעכו"ם, שמא ימכרנה להם, כך בבהמה דקה חוששים שמא גוי אחר ירבענה, כגון כשיעמידנה זה הקונה בפונדקאותיהם.

ונפקא מינה שאפילו אם מוכר למי שאינו חשוד על הרביעה, כגון כותים דלהלן, חוששים לרביעת אחרים (וצ"ע בתוס' יד: ד"ה אמר).